

УДК 378.147

А. М. МАНЗІЙ,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

М. Г. ПАЛАГНЮК,

викладач кафедри німецької та другої іноземної мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

І. Д. ПАЛАГНЮК,

вчитель гімназії № 1 імені В. Крисицького, м. Хмельницький

ПРОСОДИКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена основним закономірностям функціонування і взаємодії просодичних засобів актуалізації текстів різних жанрів, які є важливим елементом навчання на заняттях з іноземної мови. Детально розглянута проблематика формування фонологічної компетенції, яка є однією з передумов для успішної реалізації комунікації, а, відповідно, і однією з основних навчальних цілей під час занять з іноземної мови.

Ключові слова: *Інтонація, мелодика, просодика, фонетика, іноземна мова.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Останнім часом фонетиці приділяється все більше уваги на заняттях з іноземної мови. Проте, як показує практика, усе ще відсутня єдність у поглядах теоретиків (нау-

© Манзій А. М., Палагнюк М. Г., Палагнюк І. Д.

ковців) та практиків (викладачів/вчителів) на ту роль, яку відіграє фонетика при оволодінні, а, відповідно, і навчанні іноземної мови, що, в свою чергу, вносить певну хаотичність як у розробку методичних завдань, підручників, так і безпосередньо в сам навчальний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опираються автори. Проблемі важливості вимови і зокрема просодики присвячено досить багато наукових розвідок як в Україні, так і за кордоном. Серед науковців, які займаються проблемою просодики як елемента фонології, так і методики викладання на заняттях іноземної мови, зокрема німецької, варто відзначити праці Х. Ділінг, Л. Гаращук, А. Калити, Г. Майнхольда, О. Соловійова, Л. Тараненко, Ю. Трувена, У. Хіршфельд та ін.

Метою статті є визначення основних закономірностей функціонування і взаємодії просодичних засобів актуалізації текстів різних жанрів, які є важливим елементом навчання на заняттях з іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. При детальному розгляді процесу навчання іноземної мови в школах чи вищих навчальних закладах стає зрозумілим, що фонетика, на жаль, все ще не стала складовим елементом системного навчання іноземної мови. У більшості випадків вчитель/викладач обмежується лише роботою над вимовою, причому переважно над вимовою окремих звуків, проте майже ніколи або дуже рідко над просодичними елементами. Пояснити це можна тим, що часто навіть самі викладачі мало усвідомлюють проблематику фонологічної інтерференції, оскільки переважно не є носіями мови або ж мають недостатню мовну практику, відповідно, це шкодить формуванню фонологічної компетенції в учнів.

Хороша вимова включно з просодикою є передумовою для успішної реалізації комунікації і однією з основних навчальних цілей зокрема з метою формування фонологічної компетенції під час занять з іноземної мови, зокрема німецької, відповідно до “Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти” [3, с. 117].

Поняття “вимова” стосується не лише артикуляції голосних та приголосних (сегментний рівень), але також і просодики, тобто: наголосу, мелодики, інтонації і ритму (супрасегментний рівень). Саме за допомогою

вимови у розмовній мові виділяється семантичне навантаження висловлення, що сприяє його подальшому декодуванню слухачем. Одночасно “вимова” передає додаткову інформацію щодо мовця, яку повідомлення часто не містить, тобто інформацію про його регіональне походження, соціальний статус, емоційний стан та внутрішню позицію щодо змісту свого висловлення, а також слухача (у випадку з іноземцями також про рівень оволодіння мовою).

Процес опанування і подальшого використання нової, непритаманної рідній мові вимови, інтонації під час вивчення іноземної мови відбувається набагато складніше, ніж просто вивчення незнайомих слів або ж граматичних правил, оскільки саме у мовленні, у першу чергу, проявляється явище інтерференції, тобто процес переносу реалій рідної або раніше вивченої іноземної мови на ту, що вивчається [2, с. 17].

М. Трубецький у своїй праці “Основи фонології” зображує фонологічну систему першої вивченої людиною мови у вигляді системи сит, через які фільтрується сприйняття другої мови. Через такі сита проходять і надалі інтерпретуються лише ті іншомовні звукові ознаки, які притаманні рідній мові та відповідають їх функціям і значенням в ній [1, с. 57]. Це позначається також у подальшій помилковій реалізації як звуків, так і інтонаційної структури фрази в мовленні іноземця/учня.

Німецька належить до тих мов, в яких при маркуванні інформаційної структури висловлення значну роль відіграють саме просодичні засоби. Нова або ж уточнююча інформація позначається тут за допомогою більшого наголошення відповідних конститuentів, неважлива інформація інтонаційно майже не виділяється. Так, згідно з дослідженнями лінгвістів М. Гріс та С. Бауман у німецькій мові склади важливих на думку мовця слів у фразі реалізуються у мовленні голосніше і довше, у таких словах також не відбувається притаманне для розмовної мови явище редуції, окрім цього, при акцентуалізації такого слова, відповідно, складу помітне підвищення частоти основного тону [4, с. 28].

Як бачимо, такі звукові ознаки відіграють важливу роль у процесі комунікації, тому їм варто приділити більшу увагу під час занять іноземною мовою, зокрема німецькою. Так, учню треба пояснити, що кожна мова має притаманні лише їй вимову, мелодику і ритм, а певна паузація

та акцентуалізація, які є в мовленні продуцента, допомагають зробити повідомлення простішим, зрозумілішим для реципієнта.

Іншомовний акцент може виявлятися на різних рівнях і може певною мірою вплинути на перебіг розмови. При цьому вплив такого акценту на носія мови істотно залежить від того, про які саме помилки йдеться, а саме – на якому рівні вони були зроблені: сегментному чи супрасегментному. Неправильна вимова окремих звуків (сегментний рівень) хоча і може призвести до появи почуття розгубленості в опонента або ж значно ускладнити процес порозуміння, проте спричиняє значно менше непорозумінь, двозначності або неправильних тлумачень, – аж до повної втрати ясності повідомлення, що виникають внаслідок просодичних помилок (супрасегментний рівень). Супрасегментні одиниці реалізуються в мовленні відповідно до специфічних для кожної конкретної мови правил та зразків, виконують дистинктивну (розрізнявальну) функцію і тим самим являють собою не тільки фонетичний, а й фонологічний феномен, що і визначає їх важливість для безперешкодного діалогу.

Задля унаочнення їх дистинктивної функції слід навести декілька прикладів щодо ролі наголосу у слові, фразового наголосу, каденції та паузації.

Так, наприклад, наголошення того чи іншого складу в слові може абсолютно змінити його значення, а, відповідно, випадки вживання, наприклад: *unterstellen* – *unterstellen* (*Ich unterstelle ihm, davon gewusst zu haben.* – *Wir mussten uns beim Regen eine Stunde lang unterstellen.*

Зі зміною місця фразового наголосу може змінюватися навіть зміст повідомлення, наприклад: *Das hat er schon gesagt!* (*Er hat das bereits gesagt.*) – *Das hat er schon gesagt!* (*Doch, das hat er gesagt!*).

Зміна каденції може вплинути безпосередньо на тип речення, що в свою чергу, значно ускладнить процес комунікації, наприклад: *Das ist ein schweres Kapitel!* ↓ (*Ausruf*) *Das ist ein schweres Kapitel?* ↑ (*Frage*).

Різні варіанти паузації, довжини пауз також значною мірою визначають інформацію, яку мовець вкладає у висловлення: *Zum Abendessen habe ich Peter, meinen Schwager, // und seine Cousine eingeladen.* – *Zum Abendessen habe ich Peter, // meinen Schwager, // und seine Cousine eingeladen.* (У першому випадку запрошені дві особи: мій швагер Петро,

який прийде разом зі своєю кузиною. У другому випадку запрошені три особи: Петер, швагер (чиє ім'я незазначене), та кузина швагра.

Питання щодо “хорошої вимови” залишається і досі дискусійним, оскільки у повсякденному житті вживаються різноманітні форми вимови, які відповідають завданням конкретної комунікативної ситуації (офіційне спілкування – Hochdeutsch, розмова у дружньому колі – Regio- bzw. Soziolekt). Особливу роль при цьому відіграють саме просодичні ознаки.

Проте ситуативній відповідності та просодичному оформленню розмовної мови саме на заняттях з іноземної мови, зокрема німецької, приділяється все ще на жаль недостатньо уваги.

Манера спілкування має завжди відповідати ситуації. Така диференціація стосується не лише стилю мовлення, як от: вживання офіційно-ділової лексики або ж субстандарту, граматичного оформлення речень у висловленні – синтаксису, але і вимови.

З точки зору стандартної вимови розрізняють різні (фоно-)стилістичні рівні. Так, Г. Майнхольд виділяє такі основні комунікативні ситуації, в яких використовуються різні форми вимови:

- публічний виступ, доповідь, звернення;
- читання художньої літератури;
- офіційно-ділова розмова;
- невимушена розмова у дружньому колі [5, с. 34].

Характерною для зазначених вище ситуативних рівнів є чіткість артикуляції, яка, відповідно, визначається різним просодичним оформленням, зокрема темпом мовлення та напруженням мовленнєвого апарату. Варто зазначити, що висока чіткість артикуляції може бути реалізована лише при низькому темпі мовлення і сильному напруженні мовленнєвого апарату, зокрема при підготовленому читанні (офіційна промова, звернення – високий стиль), тобто непритаманних для нормальної комунікативної ситуації умовах. При високому ж темпі мовлення і низькому напруженні мовленнєвого апарату, що трапляється у розмові колег, друзів (низький стиль), часто спостерігаються зміни в артикуляції, такі як випущення звуків та асиміляція, наприклад: Lippen – [lɪpn], essen – [ɛsn], mal – [ma], leben – [lem].

Так, під час публічної промови важливість ситуації психологічно впливає на мовця, що зумовлює певне напруження у мовленні, а, відповідно, сповільнює темп мовлення, а це, у свою чергу, сприяє чіткій реалізації наголосів, зменшенню випадків редуцій та асиміляції звуків. У такий спосіб, а саме за рахунок специфіки своєї вимови, оратор підкреслює офіційність ситуації та надає додаткової ваги своїм словам.

У вільній розмові між знайомими, колегами темп мовлення є досить високим, натомість напруження низьке або відсутнє як таке, таким чином в мовленні учасників діалогу часто зустрічаються випадки редуцій, асиміляцій та фонетичних еліпсів. Така специфічна організація вимови вказує на приватність, а також ненапружений характер розмови. Звичайно кожна сторона діалогу очікує, що подібного стилю мовлення буде дотримуватись і опонент, оскільки недоречно використання високого стилю в такій ситуації може призвести до появи певної дистанції у поведінці реципієнта повідомлення, що, як наслідок, впливатиме на його розуміння та сприйняття.

Наведені вище ситуації не свідчать про факт володіння “хорошою вимовою” із дотриманням орфоепічної норми у випадку офіційного виступу або ж про “погану вимову” у випадку приватної бесіди, оскільки обидва стилі мовлення відповідають умовам конкретної ситуації. Проте правильне розрізнення, розуміння та сприйняття таких фоностилістичних варіантів, як форми вимови, безумовно є складовим елементом мовної компетенції, а, відповідно, і навчання іноземної мови, зокрема німецької [2, с. 11].

Із артикуляційними (сегментними) ознаками значну роль у рецепції мовлення відіграють також і просодичні (супрасегментні) ознаки, такі як: висота тону, сила звуку, звучання голосу, темп, наголос, інтонація, паузація, ритм [6, с. 34]. Саме просодичні параметри несуть основну інформацію щодо статі, регіонального походження та віку мовця, унаочнюють вкладений ним у висловлення смисл (іронія, сарказм, скепсис), сигналізують разом із артикуляцією про його емоційний стан та ставлення до опонента та сказаного, допомагають уникати амбівалентності, наприклад: *Es heißt Mitgift, nicht mit /пауза/ Gift*. Отже, стає зрозуміло, чому нейтральної просодики майже не існує. Важливим фактором тут є також

ситуативна відповідність використання тих чи інших просодичних засобів, які можуть свідчити у випадках міжкультурної комунікації, тобто з носіями інших мов про їх рівень оволодіння іноземною мовою, зокрема німецькою.

Наявність у мовленні комуніканта просодичних ознак, зокрема іншомовних або діалектних, тобто тих, які вказують на походження з певного регіону, може бути сигналом для реципієнта про його не/приналежність до своєї групи, що, в свою чергу, може певним чином впливати як на сприйняття інформації, так і на ставлення до її продуцента. Так, росіяни, які, наприклад, задля підкреслення своєї обізнаності застосовують до свого висловлення німецькою просодичні ознаки, притаманні їх рідній російській мові, як то: вищий мелодійний контур, більші тональні інтервали, здаються німецькомовним учасникам комунікації дещо збудженими [2, с. 28]. Отже, запобігання таким просодичним неузгодженням є одним з найважливіших елементів навчання, а, відповідно, і оволодіння іноземною мовою.

Висновки. Під час навчання німецької мови як іноземної варто ставити за мету оволодіння надрегіональною просодикою – орфоепічною нормою, яка використовується у більшості комунікативних ситуацій в німецькомовному регіоні і в першу чергу на публічному рівні (виступи на радіо, телебаченні, конференціях тощо). Слід звертати також увагу на відповідне ситуативне артикуляційне та просодичне оформлення висловлювань з самого початку навчання.

Проте ті, хто вивчає іноземну мову (в нашому випадку німецьку), мають навчитися не лише орієнтуватися та правильно оцінювати, але і правильно використовувати фоностилістичні та просодичні ознаки у мовленні. З цією метою на заняттях слід використовувати не лише надиктовані тексти (підготовлене читання), але і відео- та аудіозаписи носіїв мови у різних життєвих ситуаціях, що, в свою чергу, сприятиме формуванню іншомовної професійної компетенції в учнів, студентів, слухачів курсів тощо.

Доречно також приділити більшу увагу запобіганню психологічних проблем у учнів, які можуть виявлятися у боязні робити помилки у вимові перед групою [7, с. 38]. Тут на допомогу можуть прийти технічні засоби навчання, відповідне програмне забезпечення тощо. Так, напри-

клад, прослуховування аудіозаписів, виконаних учнями вдома, або ж паралельне прослуховування вчителем вимови під час роботи на занятті в фонолабораторії значно зменшить напругу і тривожність у учнів, що позитивно позначиться на процесі навчання.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому варто детальніше розглянути також особливості, взаємодію та вплив соціолінгвістичних та гендерних факторів у мовленні на просодичні засоби актуалізації текстів, що може також знайти застосування на заняттях з іноземної мови.

Список використаної літератури

1. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / Николай Сергеевич Трубецкой. – Изд. 2-е, стер. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
2. Dieling H. Phonetik lehren und lernen / Helga Dieling, Ursula Hirschfeld. – 9. Aufl. – Berlin : Langenscheidt, 2012. – 200 S.
3. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen / J. Trim, B. North, D. Coste – 7. Aufl. – Linz : Landesverlag-Denkmaier, 2010. – 244 S.
4. Grice M. An introduction to intonation – functions and models. / M. Grice, S. Baumann // Non-Native Prosody. Phonetic description and Teaching Practice. – Berlin/New York : Mouton de Grueter, 2007. – P. 25–52.
5. Meinhold G. Deutsche Standardausprache. Lautschwächungen und Formstufen / Gottfried Meinhold. – Jena: Weissdorn-Verlag, 1973. – 147 S.
6. Neuber B. Prosodische Formen in Funktion / Baldur Neuber. – Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 2002. – 262 S.
7. Olechowski R. Das Sprachlabor. Theorie, Methode, Effektivität / Richard Olechowski. – 2. Aufl. – Wien : Herder Verlag, 1973. – 142 S.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Лопатка В. Д.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2014.

*Манзий А. М., Палагнюк М. Г., Палагнюк И. Д. **Просодика как элемент обучения на занятиях по иностранному языку (на примере немецкого языка)***

Статья посвящена основным закономерностям функционирования и взаимодействия просодических средств актуализации текстов разных

жанров, которые являются важным элементом обучения на занятиях по иностранному языку. Детально рассмотрена проблематика формирования фонологической компетенции, которая является одним из условий для успешной реализации коммуникации, а соответственно, и одной из важных учебных целей во время занятий по иностранному языку.

Ключевые слова: *интонация, мелодика, просодика, фонетика, иностранный язык*

Manziy A. M., Palahniuk M. G., Palahniuk I. D. **Prosody as an integrate element of teaching at the foreign language classes**

Recently phonetics has been paid more and more attention during foreign language studies. Though the practice shows that there is still some lack of consent in the views of theorists (scientists) and practitioners (instructors/teachers) as to the role which phonetics plays in mastering and consequently in teaching foreign languages, the fact which in its turn causes certain chaos in designing methodological tasks, study books, as well as in the very academic process.

The article aims at defining the key regularities of functioning and interaction of prosodic means of actualizing different genres texts, which are an important teaching element at the foreign language classes.

The process of mastering and further use of a new, different from the native one pronunciation, intonation while studying foreign languages happens in a more complicated way than just studying unknown words or grammar rules, as in the very speech firstly the notion of interference manifests itself, i.e. the process of transferring the realias of a native or a studied before language into the studied one.

The notion “pronunciation” refers not only to the articulation of vowel and consonant sounds (segmental level) but also prosody, i.e.: stress, melody, intonation and rhythm (suprasegmental level). Namely with the help of pronunciation in a colloquial speech there is singled out the semantic load of an utterance, which helps its further decoding by the listener. At the same time “pronunciation” renders additional information concerning the speaker, which is not contained in the message, i.e. the information about his/her regional origin, social status, emotional state and inner attitude to their own utterance,

and also the listener (in case of foreigners also about the level of language proficiency).

While teaching German as a foreign one it's expedient to set goals of mastering supra-regional prosody – an orthoepic norm, which is used in most communicative situations in a German speaking region and primarily at a public level (radio broadcasts, television, conferences etc). Bigger attention should be paid to the corresponding situational articulatory and prosodic patterns of the utterances since the beginning of the study.

Though those who study foreign languages (in our case German) have to learn not only to be aware and correctly evaluate but also to correctly use phonostylistic and prosodic features in the speech. With this purpose during classes there should be used not only dictated texts (prepared reading), but also video and audio recordings in different life situations, which in its turn will promote forming foreign language competence of the pupils, students, courses trainees etc.

It's expedient also to pay more attention to preventing psychological problems in students, which can be manifested in the fear of making pronunciation mistakes in front of the group. Here my come in handy technical educational facilities, corresponding software etc. Thus for instance listening to the audio recordings made by the students at home or parallel listening by the teacher of the pronunciation while working in a phonolaboratory will considerably lower the tension and anxiety in students, which in its turn will positively influence the process of study.

Keywords: *intonation, melody, prosody, phonetics, foreign language.*